

УДК 37.035:004.738.5

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Киричок І. І., Гармаш О. С.

Предмет дослідження – особливості впливу Інтернету на морально-духовні та соціальні цінності старшокласників. У статті висвітлюються позитивні та негативні сторони сприйняття інформації через Інтернет. Зосереджується увага на результатах експериментального дослідження впливу Інтернету на учнів старшого шкільного віку. Розкрито умови, за яких здійснюється позитивний вплив Інтернету на старшокласників.

Ключові слова: Інтернет, морально-духовні цінності, соціальні цінності, інтернет-залежність, старшокласник.

Проблемой исследования являются особенности влияния Интернета на морально-духовные и социальные ценности старшеклассников. В статье освещаются положительные и отрицательные стороны восприятия информации через Интернет. Концентрируется внимание на результатах экспериментального исследования влияния Интернета на учащихся. Раскрыты условия, при которых осуществляется позитивное влияние Интернета на старшеклассников.

Ключевые слова: Интернет, морально-духовные ценности, социальные ценности, Интернет-зависимость, старшеклассник.

The subject of the study is peculiarities of the influence of the Internet on moral-spiritual and social values of high school students. The article shows positive and negative aspects of information perception via the Internet. Attention is focused on the results of an experimental research into the influence of the Internet on high school students. Conditions under which the influence of the Internet on high school students is positive are revealed.

Key words: the Internet, moral-spiritual values, social values, Internet addiction, high school student.

Актуальність дослідження. Оновлення освітньої системи, її демократизація вимагають підвищення уваги до пошуку нових шляхів удосконалення виховання учнівської молоді. У Законі "Про освіту", у національній програмі "Освіта (Україна XXI ст.)" та в Національній доктрині розвитку освіти Україна XXI ст. визначено основні тенденції формування загальнолюдських моральних цінностей старшокласників при вирішенні гострих проблем сучасності. На сьогоднішній день в учнів слабо розвинені морально-духовні та соціальні цінності, що є наслідком дії різноманітних факторів, зокрема Інтернету.

Інтернет – найважливіший засіб інформації, просвіти та виховання населення, він є важливим засобом навчання й морального виховання, що відіграє важливу роль у процесі формування особистості. З Інтернету люди дізнаються про норми поведінки, яка розцінюється в даному суспільстві як відповідна тій чи іншій соціальній групі. Отже, Інтернет так чи інакше формує світогляд людей та їхні цінності. Найбільш відчутний вплив Інтернет справляє на молодих людей як найбільш сприйнятливих споживачів інформації.

Вплив Інтернету на формування ціннісних, морально-духовних орієнтацій учнів старшого шкільного віку вивчається відносно нещодавно, при цьому багато проблем у даній галузі ще не охоплено. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – вивчення впливу Інтернету на соціальне виховання дитини, на її внутрішній світ та поведінку, розглянути явище та симптоми інтернет-залежності в старшокласників, проаналізувати її вплив на виховання молоді; обґрунтувати теоретично та перевірити експериментально педагогічні умови й шляхи виховання морально-духовних та соціальних цінностей старших школярів засобами інтернету.

Аналіз публікацій із проблеми. У працях таких дослідників, як Г. Года, П. Лазарсфельд, К. Маннгейм, В. Парето підкреслюється роль Інтернету в формуванні громадської думки. Дослідники А. Алексєєв, Б. Грушин, Т. Дрідзе, В. Коган, І. Лисакова, Б. Фірсов зробили суттєвий внесок у формування теорії та методології досліджень масової комунікації.

Праці дослідників Т. Єлисеєвої, О. Ковригіної, В. Сергєєва, К. Тарасова, А. Федорова, Г. Щербакової присвячені вивченню впливу ЗМІ, зокрема Інтернету, на суспільну свідомість, на мотиви вчинків індивідів, особливо молоді. Проблеми впливу Інтернету на соціальну ідентифікацію досліджували А. Гофман, І. Грошев, Т. Кравченко, Р. Ямпольська.

У працях Т. Кравченко підкреслюється, що старшим підліткам притаманне рольове експериментування, тобто пошуки індивідуальних ролей, які надавали б їм можливості для самоствердження та відчуття ідентичності. Унаслідок випробовування різних, часто неоднозначних соціальних ролей, їхня поведінка набуває непослідовності й суперечливості [2]. На її думку, цей період є сенситивним для формування моральної свідомості, уявлень і переконань щодо людських відносин, оскільки в старшому шкільному віці діти починають замислюватися над моральними проблемами і формувати власне ставлення до них.

Виклад матеріалу. У наш час засоби масової інформації усе більше впливають на формування особистості підлітка, при цьому Інтернет займає провідне місце серед джерел інформації. Інтернет є найбільш популярним джерелом необхідної інформації для молоді, тому що молоді люди можуть без особливих зусиль і невимушено отримувати інформацію (пасивна форма інформування), на відміну від друкованої продукції, отримання інформації з якої вимагає певних і тривалих зусиль [3, с. 101].

Нового соціального змісту набувають для учнів старшого шкільного віку здобуті моральні знання: оволодіння ними безпосередньо впливає на ставлення його до товаришів, на престиж у групі ровесників. Пізнавальні моменти посідають дедалі більшу питому вагу в спілкуванні підлітків. Інтернет утверджується в середовищі товаришів передусім своєю поінформованістю, умінням інтерпретувати, коментувати здобуту інформацію, відповідним чином діяти [1, с. 109]. А звідки ж сучасні діти беруть інформацію, як не з Інтернету?

На думку О. Сухомлинської, цінності – це утворення, в основі яких перебувають людські почуття, спрямовані на ідеальне, на ідеал – те, до чого людина прагне, визнає поштиво [5, с. 24].

Згідно зі словником з етики, "морально-духовна якість особистості – це стійка індивідуальна риса характеру й поведінки людини, яка проявляється в її вчинках щодо інших людей і навколишнього світу" [4, с. 427].

На думку Б. Ясько, найбільш важливими моральними якостями для старшокласника є: чесність, правдивість, скромність, відчуття власної гідності, уміння поводитися. При цьому ганебність, брехливість, нескромність, статева розбещеність – шлях до деформації учня [7, с. 12]. Саме тому на перший план виступають такі якості, як ввічливість, тактовність, чуйність.

Отже, ми визначаємо морально-духовні цінності старшокласників як стійкі індивідуальні риси характеру, що сформовані в результаті інтеріоризації моральних норм суспільства, які проявляються у вчинках і поведінці, у ставленні до себе, інших людей і навколишнього світу в процесі навчальної діяльності.

До морально-духовних цінностей ми зараховуємо істину, доброту, чесність, любов, творчість, працелюбність, повагу до батьків і людей взагалі, чуйність, милосердя, дисциплінованість, совісність, доброзичливість, скромність, справедливість.

На нашу думку, соціальною цінністю може бути будь-який об'єкт, якщо він є фокусом намагань та потреб соціальної групи чи окремої людини його зберегти (розвинути, захистити), тобто якщо цей об'єкт розглядається як життєво важлива умова їхнього існування. Тобто соціальні цінності виступають мірою оцінки вчинків суспільства, соціальних груп та окремих індивідів із урахуванням їх співвідношення з прийнятою ними системою цінностей. Соціальними цінностями людини, на наш погляд, виступають перш за все її потреби в спілкуванні з навколишнім світом, друзями, родичами.

Із метою аналізу впливу Інтернету на морально-духовні та соціальні цінності старшокласників було проведено експериментальне дослідження на базі Погребської ЗОШ I–III ступенів у 10 та 11 класах. Обробка даних становила 45 респондентів. Практичні спостереження та дослідження показують, що при ранжуванні за значенням учні бачать призначення Інтернету зокрема та мереж загалом у: 1) засобі спілкування через соціальні мережі чи в інший спосіб; 2) засобі розваги – ігри, музика, відео; 3) джерелі інформації з предметів, які вивчаються в даний час (доповіді, реферати тощо); 4) джерелі інформації для вибору подальшого професійного розвитку або продовження навчання.

Відкрите анкетування серед учнів старшого шкільного віку, спрямоване на виявлення сформованості критичного ставлення до Інтернету як мережі інформаційних ресурсів, розуміння можливих небезпек для себе як користувача таких ресурсів, характеризують локацію та тривалість користування мережею, що під час узагальнення результатів дозволяє робити припущення щодо контрольованості цього процесу та наявності ознак адиктивної поведінки в учнів.

Аналіз відповідей учнів дозволяє стверджувати, що в цілому з різною інтенсивністю мережею Інтернет користуються 95 % респондентів, виконуючи це найчастіше з метою пошуку інформації, необхідної для навчання (24,5 %), спілкування з друзями (20 %), пошуку і завантаження фільмів, музики, ігор, програм (7,8 %). 36 % опитаних не змогли визначити мету, з якою вони найчастіше користуються мережею.

Нами встановлено, що 50 % дітей вважають, ніби Інтернет позитивно впливає на них, 11% – Інтернет має негативний вплив, 39 % – важко відповісти на дане питання. Крім того, було з'ясовано, що учні найчастіше відвідують такі сайти (від найчастіше відвідуваних до менш): сайти із готовими рефератами, ігрові сайти, сайти, що містять музику та фільми, чати й форуми, сайти віртуальних знайомств.

Запитання, поставлені старшокласникам, дозволяють також виявити внутрішні цінності та сформовані моральні якості опитаних на основі розкриття їх ставлення до інформації, яка виходить за межі цензури й фактів насильства.

Характеризуючи своє спілкування в мережі Інтернет, 59 % учнів зазначили, що спілкуються в Інтернеті так само, як і у реальному житті, характер інтернет-комунікацій решти учнів відрізняється від "живого" спілкування. На думку 64 % респондентів, в мережі Інтернет наявні інформація і ресурси, які необхідно видалити або на які необхідно встановити обмежений доступ (відеоролики про насильство, інтернет-шахрайство тощо). 30 % старшокласників погодилися з думкою, що інформація може бути будь-якою, кожен має право обирати, що свідчить про сформованість у цих учнів поваги до інших та принципу свободи вибору. 6 % старшокласників вважають, що в мережі Інтернет немає інформації і ресурсів, які необхідно видалити або на які встановити обмежений доступ.

Засуджують факт розміщення в мережі Інтернет відеофайлів, фото, які ілюструють бійки, жорстоке ставлення людей до тварин, один до одного, 27,7 % респондентів; 45,2 % вважають, що з цим потрібно боротися. Проте викликає занепокоєння той факт, що 16 % старшокласників ставляться до означеної проблеми байдуже, а 2 % це подобається.

Із вищезазначеного випливає, що значному загалу старшокласників притаманні такі вади, як позитивне ставлення до інформації, яка виходить за межі цензури, до фактів насильства, неповага до особистої та авторської інформації інших, недостатньо критичне ставлення до інформаційних ресурсів, зухвалість та неповага у взаєминах. Суб'єктивне ставлення до власного спілкування в мережі Інтернет, яке продемонстрували старшокласники, потребує особливої уваги батьків, педагогів, практичних психологів до віртуального життя старшокласників та спільних зусиль щодо налагодження учнями взаємин з навколишнім світом, які базувалися б на принципах миролюбства, правдивості, вдячності, відповідальності. Це передбачає також цілеспрямовану внутрішню роботу індивіда з розвитку власної культури емоцій, бажань, спонук, мислення. Динаміка змін свідомості як результат такої роботи наблизить особистість до так званої "норми" (або віддалить від неї в разі небажання пізнавати, а з часом – і вдосконалювати самого себе), укорінюючи в ній моральні принципи та ідеали, просуваючи її духовний розвиток та формуючи новий світогляд.

Під час дослідження ми також торкнулися питання інтернет-залежності та її впливу на виховання школярів. Цей термін уперше був запропонований американ-

ським лікарем Голдбергом кілька років тому, під яким він розумів непереборний потяг до Інтернету, що характеризується згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну сфери діяльності.

Поведінкова інтернет-залежність виявляється в тому, що учні настільки віддають перевагу життю в Інтернеті, що фактично починають відмовлятися від свого "реального життя", проводячи 18 годин на день у віртуальній реальності. Старшокласники замикаються в собі, припиняють реагувати на зовнішній світ, їхня поведінка стає агресивною, з'являються негативні морально-духовні цінності. Тобто цей вид залежності має негативний вплив на школярів.

Із метою діагностики впливу соціальних мереж на старшокласників нами була апробована методика на базі Погребської ЗОШ I–III ступенів у 10–11 класах, яка отримала назву "Вплив соціальних мереж", та методика Кімберлі Янг. За результати опитування серед учнів 10–11 класів 33,3 % мають низький рівень впливу соціальних мереж, 14,3 % мають середній рівень впливу й більшість учнів, (52,4 %) мають високий вплив соціальних мереж; 4 учні є інтернет-залежними, 7 учнів знаходяться в зоні виникнення інтернет-залежності, для 10 старшокласників це явище не є характерним.

Із метою діагностики цінностей була обрана методика ціннісних орієнтацій М. Рокича. Нами встановлено, що серед учнів 10–11 класів найголовніші термінальні цінності такі: любов, щасливе сімейне життя, розвиток, доброта, суспільне покликання; серед інструментальних цінностей: сміливість у відстоюванні своєї думки та поглядів, життєрадісність, вихованість.

Порівняльний аналіз результатів методик Рокича "Ціннісні орієнтації", "Вплив соціальних мереж", "Інтернет залежність" Кімберлі Янг серед інтернет-залежних учнів та учнів з середнім та низьким рівнем залежності дало змогу зробити висновки про те, що серед інтернет-залежних і тих, хто не зареєстровані в соціальних мережах, термінальні та інструментальні цінності були різними.

Серед термінальних цінностей для учнів, які часто користуються Інтернетом, найважливішими були: любов (особливо для дівчат), матеріальне забезпечення, розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків), щасливе сімейне життя, наявність друзів. Серед інструментальних – незалежність у діях та поглядах, відстоювання власної думки, відповідальність. Інші цінності мають учні, які користуються Інтернетом лише з навчальною метою, але вони відрізняються несуттєво. Серед термінальних цінностей вони обрали: любов, творчість, цікава робота, пізнання, життєва мудрість, а до інструментальних віднесли: життєрадісність, вихованість, чесність, широту поглядів.

Апробація вищеперерахованих методик на початку експерименту дала змогу виокремити 3 рівні сформованості морально-духовних та соціальних цінностей старшокласників експериментальної групи: високий, середній, низький.

До першої групи віднесено старшокласників із високим рівнем морально-духовних цінностей та усвідомлення соціальних повідомлень Інтернету (7 %). Вони здатні розкрити сенс, значення та цінність соціальної інформації. Слухають і дивляться передачі он-лайн, читають періодику вибірково, із заздальгідь визначеною установкою. Найважливішими цінностями для них є такі: любов, добро, творчість, щасливе сімейне життя, вихованість, чесність, широта поглядів.

Другу групу склали старшокласники з "середнім" (проміжним) рівнем морально-духовних цінностей та усвідомлення соціальних повідомлень Інтернету (42 %). Вони в змозі пояснити логічну послідовність фактів і вартостей у тій чи іншій передачі, публікації, розуміють їх аксіологічний сенс і значення. Старшокласники часто оцінюють передачу позитивно, незалежно від її ціннісного насичення. Для них найголовнішими цінностями визначено: відстоювання власної думки, хороша робота, матеріальне благополуччя, наявність хороших друзів.

Учніську молодь, яку ми віднесли до третьої групи з низьким (вихідним) рівнем морально-духовних цінностей й рівнем усвідомлення соціальної інформації (понад 50 % респондентів), реагують лише на окремі цінності та фактаж, що викладений в Інтернеті. Для них найголовнішими цінностями визначено: матеріальне забезпечення, розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).

Під час дослідження нами була розроблена програма педагогічної профілактики та корекції віртуальної залежності старшокласників, яка включає в себе наступні напрями:

- превентивне виховання;
- педагогічну роботу із старшими шкільними групами соціального ризику з залученням психолога та працівників соціальних служб (тренінги релаксації, ігрової корекції поведінки, психогімнастика, психодрама, психотерапія, арттерапія), завдання на створення власного відео певної тематики з метою культивування морально-духовних цінностей);
- теоретичну й методичну підготовку педагогів;
- роботу з батьками (спільні батьківські збори, індивідуальні консультації, зустрічі з психологами, працівниками соціальних служб);
- надання альтернатив віртуальної адикції.

Із метою підвищення рівня морально-духовних та соціальних цінностей у старшокласників були проведені лекції, бесіди, індивідуальні консультації для батьків та учнів, зустрічі з працівниками соціальних служб та психологами, перегляд коротких відеосюжетів на теми: "Макро- і мікрочинники впливу Інтернету на особистість", "Молодь живе спілкуванням", "Кіберсоціалізація особистості: сутність, причини виникнення, вплив на особистість", ігри, які слугували засобом зняття психологічного напруження учасників ("Знайомство", "Я і вільний час", "Мої успіхи", "На що схожий мій настрій", "Передача радості", "Нетрадиційне привітання"). Надавалась інформація про комп'ютерну залежність, учні знаходили позитивне та негативне значення Інтернету ("Згадка дитинства", "Характеристика адикта" тощо). Також проводилися різноманітні вправи, психологічні ігри: "Життєві цілі", "Цінності мого життя", "Я та мої відчуття", "Подолай самотність", "Здолай свого дракона", "Подолай фрустрацію", "Хто Я", "Без маски" тощо.

Тренінгові заняття, за результатами дослідження, сприяли формуванню навичок адекватного рівня домагань та позитивного спілкування off-line, нормалізації соціальної адаптації, конструктивного емоційного стану та розумінню своїх почуттів, допомогли старшокласникам краще розібратися в собі, у своїх переживаннях та зрозуміти власний емоційний стан, отримати досвід рефлексії та самоаналізу, розкрити вміння ставити цілі в житті.

Анкетне опитування старшокласників і проведені контрольні зрізи їхнього оцінювання рекомендованих у дослідженні умов, форм і методів виховання цінностей в кінці експерименту показали позитивне ставлення школярів до запропонованих видів інформаційної діяльності. В умовному ранжуванні їхніх інформаційних уподобань сталися якісні зміни: 67 % учнів відзначили зростання комунікативних умінь, навичок створювати контекст інформаційних явищ (75 %), виявляти змістово-ціннісні елементи соціального повідомлення в Інтернеті (56 %).

Виявилася здатність старших школярів творчо реалізувати набутий досвід аксіологічного орієнтування в Інтернеті, що позитивно позначилося на зростанні рівнів сформованості їхніх цінностей (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Динаміка сформованості цінностей старшокласників в інтернет-мережі в експериментальних групах у відсотках

Рівні сформованості цінності	Початковий	Кінцевий
I. Перший рівень – вихідна орієнтація	53 %	8 %
II. Другий рівень – проміжна орієнтація	43 %	71 %
III. Третій рівень – оптимальна орієнтація	6 %	21 %

Позитивний виховний вплив Інтернету, на наш погляд, можливий за таких умов:

- цілеспрямованого використання емпіричної інформації для ціннісного орієнтування й соціального розвитку школярів;
- підпорядкованості матеріалу (абсолютних і прикладних цінностей Інтернету) генералізованій загальнолюдській ідеї-цінності;

– "живої" подачі соціальної інформації шляхом моделювання проблемних ситуацій і відкритих для старшокласників питань;

– активізації сенсорних каналів, найповнішого використання в передачах і публікаціях різноманітних виражальних засобів, котрі викликають в учнів позитивні емоції та сприяють їхній інформаційній, ціннісно-орієнтаційній активності.

Висновки. Ми дійшли до висновку, що Інтернет – масовий засіб впливу на особистість дитини, основне джерело інформації для школяра. Доведено, що на першому плані при цьому виявляється розважальний інтерес, а на другому – пізнавальний. Нами встановлено, що Інтернет здійснює двоякий вплив на старшокласників: негативний, з одного боку, це анонімність, віртуальне хижачтво, інтернет-залежність, інформаційна небезпека, порнографія, та позитивний: освітній і корисний досвід; учні отримують безліч інформації, навчаються її "фільтрувати", що позитивно впливає на логічне мислення, пам'ять, увагу.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Кравченко Т. В. Соціальна свідомість як складова соціалізації / Т. В. Кравченко // Нова педагогічна думка. – 2007. – № 4. – С. 91–93.
3. Свавицкая Д. В. Роль СМИ в процессе социализации молодежи / Д. В. Свавицкая // Философия права. – 2007. – № 4. – С. 102–104.
4. Словарь по этике / под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона. – М. : Политиздат, 1989. – 200 с.
5. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1991. – № 1. – С. 24–25.
6. Шандрук С. І. Виховання ціннісних орієнтацій старшокласників засобами масової інформації : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / С. І. Шандрук. – Кіровоград, 2001. – 233 с.
7. Ясько Б. А. Морально-духовные качества современной молодежи / Б. А. Ясько. – М. : Педагогика, 2009. – 142 с.